

Тетяна СОЛОГУБ-КОЦАН

ОРНАМЕНТАЛЬНІ МОТИВИ ГУЦУЛЬСЬКОЇ НАРОДНОЇ ВИШИВКИ ЗАКАРПАТТЯ

(великобичківський осередок)
кінця XIX – першої половини XX ст.

Гуцульська народна вишивка – унікальне явище в мистецькій культурі українського народу. До неї, як до життєдайного джерела, звертаються етнографи, історики та мистецтвознавці, аби глибше висвітлити давні традиційні основи матеріально-духовного життя гуцулів. Їх вишивка розвивалась у загальному руслі еволюції вишивального мистецтва українського народу на базі давньоруської культури. Упродовж віків у цьому етнографічному районі України ішов складний процес кристалізації стійких художньо-стильових канонів вишивання¹.

Збережені зразки вишивок XIX – початку XX ст. дають можливість стверджувати, що народні майстрині досягли вершини у розвитку орнаментального мистецтва. Вони розробили безліч варіантів зображення, різних елементів окреслень аж до найскладніших рішень. За змістом та формою побудови орнаментальні мотиви в основному поділяються на геометричні, рослинні, зооморфні та антропоморфні. Поступово виробились складні орнаментальні системи, властиві тій чи іншій техніці виконання, матеріалу, призначенню виробів.

Прикладом подібних взірців одного із головних видів народного мистецтва – вишивки – є колекція одягової вишивки Марії Грицак, яка зберігається у фондах Закарпатського музею народної архітектури та побуту. В ній зібрані взірці вишивки з різних районів Закарпаття: Рахівщини, Тячівщини, Хустщини, Воловецьщини, Великоберезнянщини, Перечинщини, Мукачівщини, Виноградівщини, Берегівщини.

Без сумніву, дана колекція взірців народної вишивки є цінним джерелом у вивченні традицій в одяговій вишивці. Справа, яку зробила наша крайнка Марія Грицак, звичайно, заслуговує на увагу. Однак, вона потребує логічного наукового і практичного завершення. Адже самі зразки без їх системного аналізу, класифікації являються просто виставковим матеріалом. Щоб вони мали наукову, фактологічну цінність, необхідно на їх основі проаналізувати етапи еволюції

народної вишивки Закарпаття, показати її локальні особливості, орнаментальні мотиви того чи іншого осередку.

Для даного повідомлення нами обрано взірці гуцульської народної вишивки великобичківського осередку. На їх основі та за наявної літературної, джерельної бази, власних спостережень автор робить спробу аналізу орнаментального мистецтва одягової вишивки гуцулів Закарпаття.

Площа закарпатської частини Гуцульщини у складі України становить 1,9 тис. км² і повністю охоплює територію Рахівського району. До закарпатської частини Гуцульщини слід віднести понад 16 українських та ряд етнічно змішаних сіл долини річок Рускови, Вишови і лівобережжя Тиси. На основі незначних відмінностей традиційної культури вчені виділяють такі етнографічні окружності закарпатських гуцулів: ясінянські, богданські, рахівські, великобичківські².

Великобичківський осередок охоплює такі населені пункти, як Великий Бичків, Верхнє Водяне, Стримба, Кобилецька Поляна та цілий ряд українських поселень сучасної румунської частини Гуцульщини. Мешканці цієї округи сформувались на пограниччі двох локальних груп з марамороських долинян та гуцулів, що вплинуло на певний синтез народної культури, хоча вирішальну роль тут відіграла гуцульська традиція³.

У досліджуваній колекції представлені взірці одягової вишивки. Серед них можна виділити «уставки», нагрудники чоловічих сорочок,

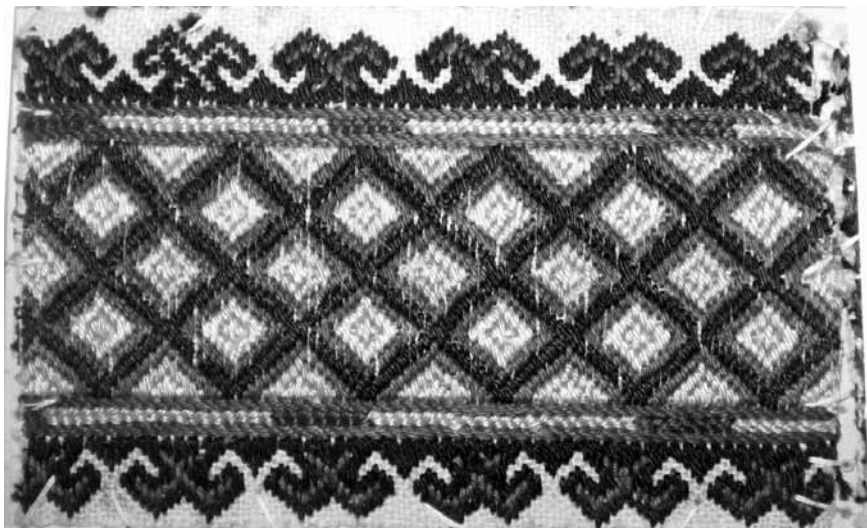

Фото 1. Уставка жіночої сорочки з с. Кобилецька Поляна Рахівського району. Домінуючий мотив – ромб з хрестиком («очко з хрестятъом»).

манжети («дудики») та вузьенькі комірці («ошийники»).

Найпоширенішими техніками вишивки, які використовували гуцульські майстрині-вишивальниці, були «низина» та «хрестик». «Низинка» («низь») – це одна з найбільш старовинних та самобутніх технік гуцульського народного вишивання. Її своєрідність полягала у вишиванні з виворітної частини полотна. Вишивальна нитка послідовно протягувалася від одного кінця до іншого, застеляючи певну кількість ниток основи тканини то з виворітної, то з лицевой сторони. В результаті на виворітній стороні тканини виходив зворотний узор, тобто негативний тому, що був на лицевій стороні^{4,5}.

Різновидом «низинки» на Рахівщині є техніка «звивороткове» («сотано»). Сутність даної техніки полягає в тому, що на зворотному боці полотна чорними нитками роблять чорно-біле тло візерунка («розводять узор»), а вільні поля окреслених мотивів зашивають, згідно із задумом, різнобарвними нитками. Інформатор Славічук Олена Миколаївна (1935 р.н.), жителька с. Розтоки, розповіла, що «звивороткові уставки» засновувалися чорним кольором, а кольоровим («писаним») заповнювалися^{6,7}.

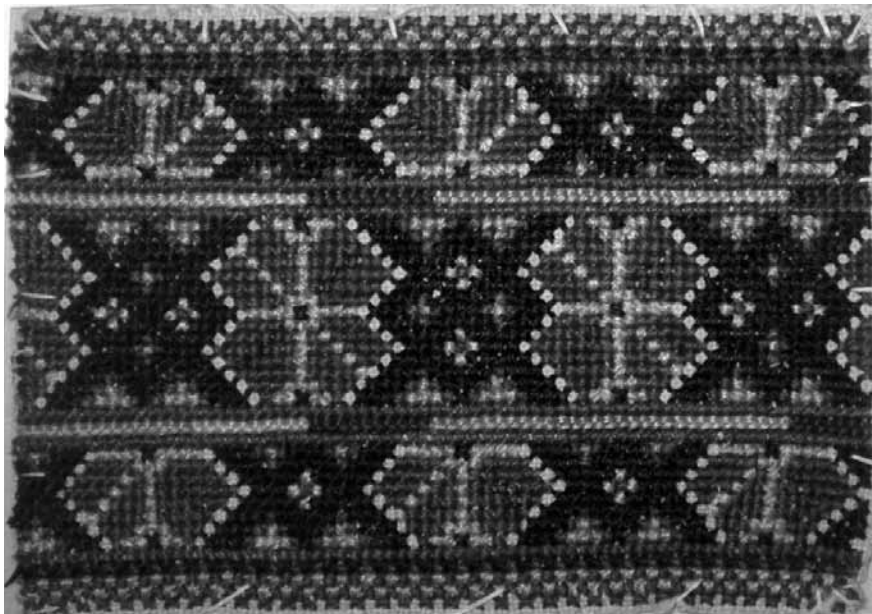

Фото 2. Уставка жіночої сорочки з с. Кобилецька Поляна Рахівського району. Домінуючі мотиви – восьмипелюсткова розета, утворена шляхом пересікання прямого та скісного хреста, та ромб, розділений навхрест на чотири частини.

Техніка «хрестик» зазнала масового поширення дещо пізніше, ніж «низина». Дослідник підкарпатських вишивок Ф. Шпала вказував на те, що народні майстрині вишивають хрестиком так густо, що вишивка нагадує гобелен. Ця техніка вишивки виконується двома перехресними діагональними стібками, при цьому чітко рахуються нитки основи тканини. Всі верхні стібки лежать в одному напрямі, а нижні – в іншому^{8,9}.

Що стосується кольорової гами вишивок досліджуваного регіону, то тут домінуючими кольорами були чорний, бордовий та червоний із вкрапленнями жовтого, зеленого, синього. Застосовуючи у своїх вишивках темні кольори, гуцули неначе відображають красу карпатської ночі. Цікавим є те, що мало на яких візерунках зустрічається синій колір.

Найдавніші сорочки вишивали домашніми пряденими нитками. Пізніше білі нитки почали фарбувати в чорний колір: розмішували у воді чад (сажу), клали нитки, прокип'ячували, а потім сушили. Коли ж у продажі з'явилися сині і червоні бавовняні («памутові») нитки, які жінки називали «гарастом», у вишивках почали переважати візерунки синьо-червоної та червоно-чорної кольорової гами. Однак під впливом моди та часу змінюється давня верховинська манера вишивати червоними та синіми, червоними та чорними, або цілком чор-

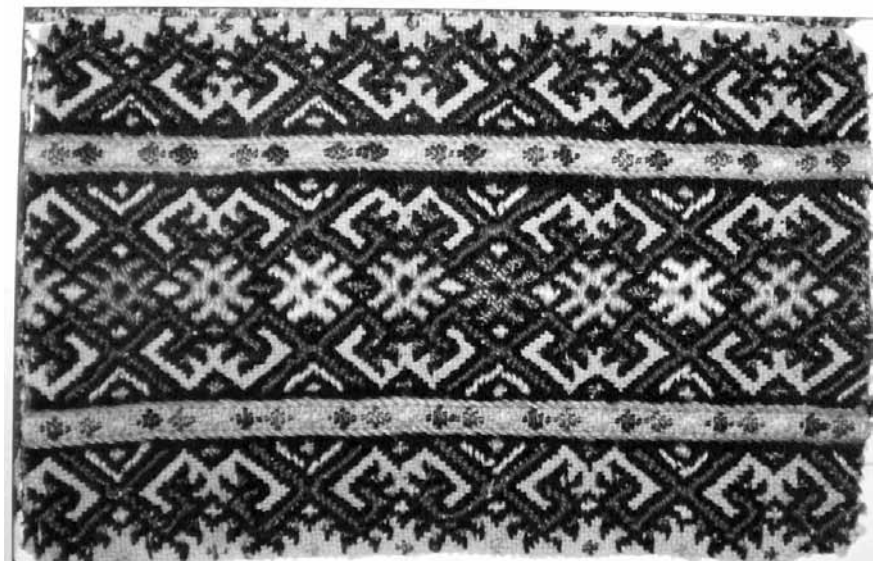

Фото 3. Уставки із с. Кобилецька Поляна Рахівського району. Домінуючий мотив – баранячі різжки («вівчарки») та ромб з виступаючими сторонами («восьмиріг»).

ними нитками. На змїну традиційних кольорів у вишивках 20-30-х рр. ХХ ст. значно впливало сусїдство з іншими народами та розвиток промислового виробництва анілінових барвників. Більш давньою та стійкою до змін є композиція вишивок та орнаментальні мотиви^{10,11}.

Найбільшого розвитку у мистецтві гуцульської народної вишивки зазнав геометричний орнамент. Використовуючи його, гуцульські майстрині виявили глибоке розуміння краси та досконалості, своєрідної поезії геометрично-графічної лінії, гармоній форми і ритму.

З усіх геометричних форм найбільшого поширення у гуцульській вишивці зазнав ромб. Творча думка та багата уява народних майстринь надїлила його особливою силою художньої виразності. У різних зображеннях ромби мають гладкі лінії або численні виступи, відростки, зубці чи додаткові лінії. Часто у площині одного ромба вміщені по три-чотири менші ромби. В орнаментиці вишивок великобичківських гуцулів можемо видїлити такі найпоширенїші варіанти ромбів: ромб,

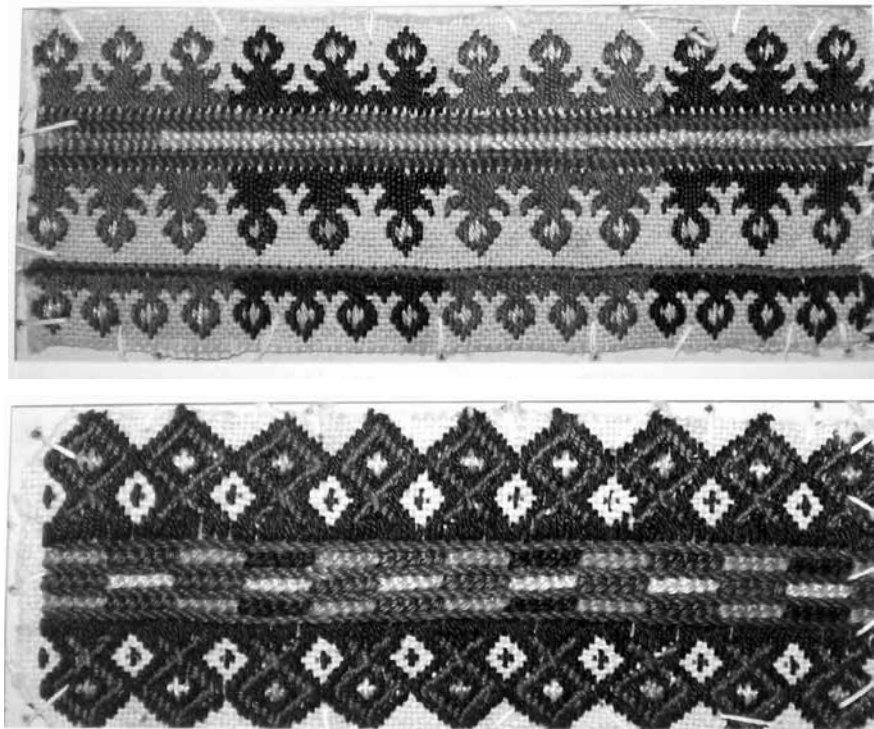

Фото 4, 5. Варіанти зображення «головкастого узору» («берегинь») на уставках дитячих сорочок із с. Кобилецька Поляна Рахівського району.

на зовнішніх сторонах якого вишивали короткі перпендикулярні до боків рисочки («вусики», «ріжки»); ромб, на зовнішніх сторонах якого вишивали короткі рисочки із загнутими в протилежні боки кінцями; ромби з усіченими сторонами; ромби з перехресними сторонами.

Мотив ромба, який є характерним для орнаментального мистецтва всього українського народу, відомий у світовій культурі ще з часів пізнього палеоліту. Чимало вчених сходиться на думці, що його треба трактувати як символ родючості та загальний символ жіночого начала в природі. Приймаючи до уваги місце ромба в різних орнаментальних композиціях, він міг означати землю, рослини та жінку одночасно^{12,13}.

Заслуговує на увагу уставка із колекції Марії Грицак, де домінуючим орнаментальним мотивом є ромб, у який вписано ще по два менші ромбики та маленький хрестик («христя»). В народі звичайний ромб називали «очко», а ромб з маленьким хрестиком всередині – «очко з христятком». Дуже часто ромби вишиті в ряди, стикаються один з од-

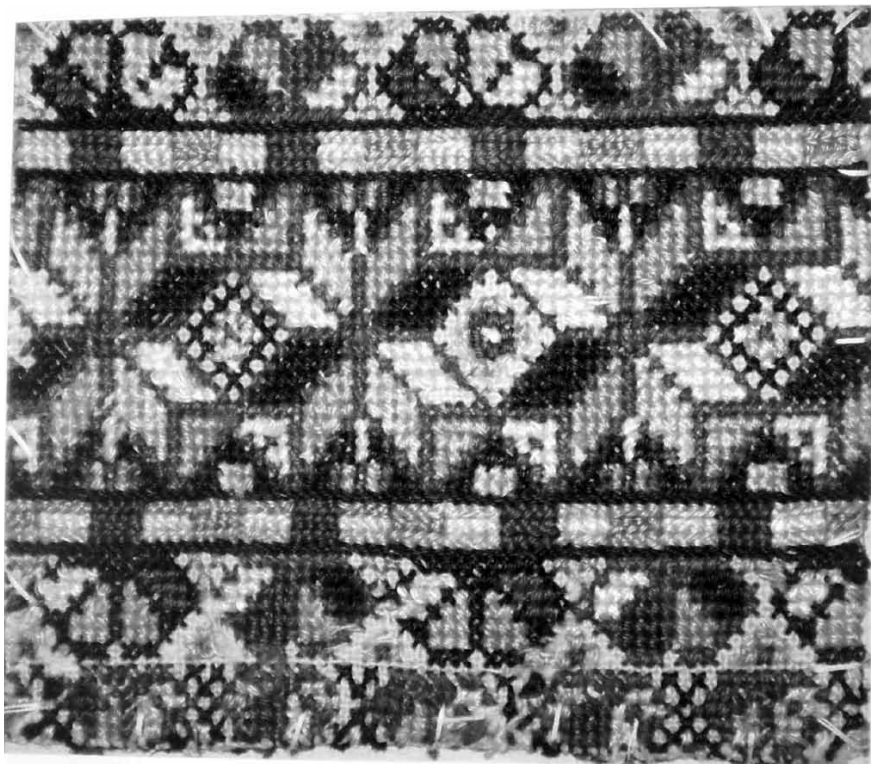

Фото 6. Уставка жіночої сорочки із с. Кобилецька Поляна Рахівського району. Домінуючий мотив – восьмипелюсткова розета.

ним, утворюючи так звані «ромбові віночки», розміщені в шаховому порядку (див. *фото 1*)^{14,15}.

Колоритним та архайчним є поєднання ромба з іншими геометричними мотивами: восьмипелюстковою розетою, прямим та скісним хрестами. Такі композиційні поєднання можна прослідкувати на прикладі взірців вишивок із с. Кобилецька Поляна. У них восьмипелюсткова розета чергується з ромбом, розділеним навхрест на чотири частини, в кожній з яких міститься маленький хрестик (див. *фото 2*). Зустрічаються й інші варіанти поєднання мотивів ромба та хреста. Наприклад, у розміщені в ряд великі ромби із зрізаними кутами вписано декілька менших ромбів, а їхню серцевину утворює поєднання прямого та скісного хреста. Суміжні кути великих ромбів дотикаються один до одного, завдяки чому формується мотив скісного хреста¹⁶.

Найпоширенішими візерунками, які вишивали великобичківські майстрині, заповнюючи внутрішню площину ромбів у вищезгаданих композиційних структурах вишивки є: 1) ромби з відростами («вусиками»); 2) стилізований прямий хрест, утворений за допомогою дрібних ромбово-крапкових мотивів; 3) восьмипелюсткова квітка із серцевиною у вигляді прямого хреста або ромбика; 4) ромб з виступаючими сторонами («восьмиріг»)^{17,18,19,20}.

Широко розповсюдженими були уставки, в яких центральна, найширша смуга утворювалася за допомогою ромбів з усіченими кутами, що гармонійно поєднані з восьмипелюстковими розетами, вписаними в них. Поміж ромбами вишивали невеличкі ромбики з хрестиком («христятъом») всередині та баранячими ріжками у верхній та нижній частині. Дана орнаментальна смуга обрамлялась вузькими смужками

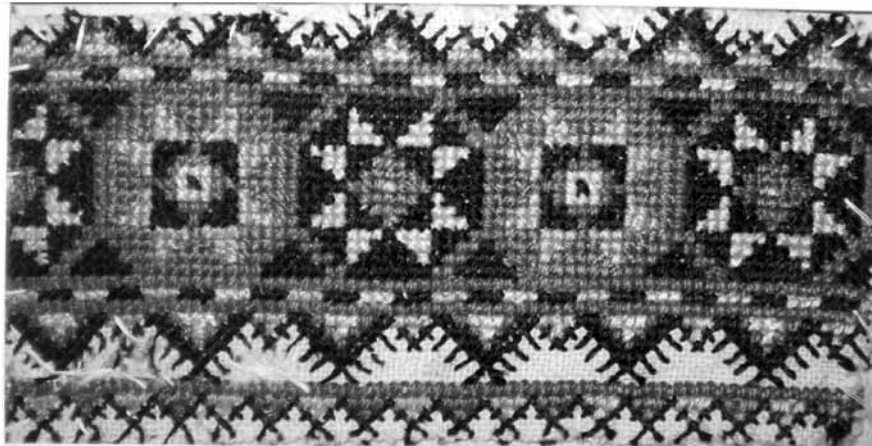

Фото 7. Уставка жіночої сорочки із с. Кобилецька Поляна Рахівського району. Варіант зображення розети – «на зізди з зубчиками».

(«снурками»), в яких перебиралися (перекладалися) різні кольори – червоний, синій, жовтий, фіолетовий. Третю частину уставки («поверхниці») утворюють мотиви «баранячих ріжок» з відростами та трикутники, що послідовно чергуються. За свідченнями інформатора Стрипи Марії Іванівни (1929 р.н.), жительки села Розтоки Рахівського району, мотив «баранячих ріжок» у народі отримав назву «вівчарки», бо нагадує роги у овець. Вище, у селах Луги та Говерла побутувала інша назва – «бочкарки». Зустрічаються уставки, на яких «вівчарки» є основним елементом візерунку не тільки на «поверхниці», але й в центральній широкій смузі («власне уставці») (див. *фото 3*)^{21,22}.

У великобичківських вишивках зустрічався мотив «берегині» – стилізоване зображення жінки з піднятими догори рукам. У народі цей орнаментальний мотив отримав назву «головки», «головкастий взор»²³. На одній із уставок вишито три ряди «головок», які розмежовані вузькими смужечками («снурками»), виконаними стебелевим швом. Формоутворюючим елементом «головок» є маленький ромбик з цяткою всередині, доповненням до якого є трикутник (тіло берегині) та стилізовані полоски (руки) (див. *фото 4, 5*)²⁴.

Даний мотив є одним із найархаїчніших орнаментів як гуцульської народної вишивки зокрема, так і загальноукраїнського орнаментального мистецтва в цілому. Масове поширення «головкастого взору» («берегині») зумовлене тим, що з давніх-давен надзвичайно вагоме значення у вишиванні одягу мають не тільки естетична та світоглядна функції орнаменту, але й оберегова (захисна). Людина, яка відчувала нагальну потребу в захисті від злих сил та сил при-

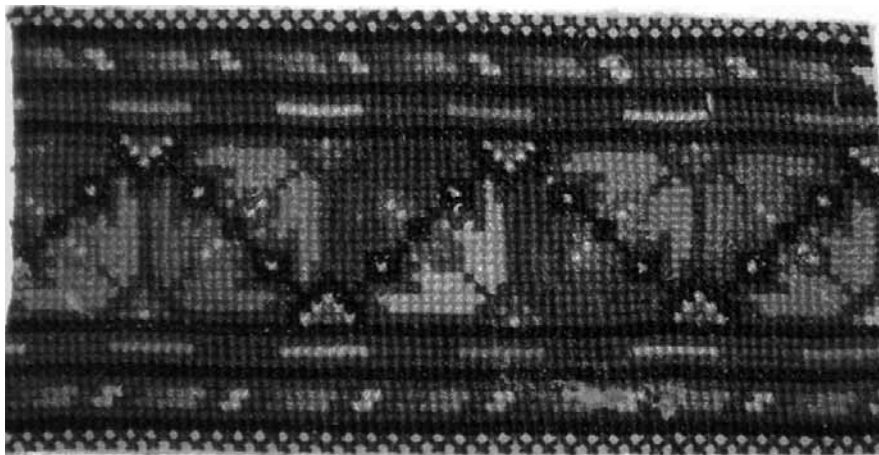

Фото 8. Уставка жіночої сорочки із с. Кобилецька Поляна Рахівського району. Основний мотив – напіврозета.

роди, вигадувала різноманітні обереги, матеріалізовані символи, які ми можемо спостерігати на взірцях вишивки жіночого, чоловічого та дитячого одягу. При дослідженні колекції гуцульських вишивок стає очевидним, що найпоширенішим оберегом було жіноче божество з піднятими руками (знак захисту) – берегиня. Берегиня – це мати всього живого, первісне божество-захисник людини, богиня родючості, природи та добра. Можна припустити, що з часу прийняття християнства символічний береговий зміст мотиву берегині було перекладено на образ Богородиці. Кому ж, як не їй, поклонявся селянин та його родина, прохаючи про захист від злих сил, негараздів, хвороб та напастей^{25,26,27}.

В залежності від розміщення основних елементів «головкастого узору» (ромба з цяткою) існують різні модифікації даного мотиву. Це можна чітко прослідкувати на прикладі гуцульської народної орнаментики. Надзвичайно колоритною є уставка, центральне місце в оздобленні якої займають два ряди «головок», розмежованих різнокольоровими вузькими смужечками («снурками»). Особливістю даного мотиву є те, що він складається із ромба з цяткою всередині та трикутника; при цьому відсутні смужки, що нагадують стилізовані руки. В результаті того, що кути ромбів щільно прилягають один до одного, залишається незаповнена вишивкою біла частина полотна у формі невеличких ромбиків з маленьких хрестиком («христятком», «христятъом») в середині та трикутників. Таким чином формується ще по одному ряду «головок» («берегинь»). На нашу думку, виникнення даного варіанту головкастого узору передувало появі того варіанту, що був описаний нами вище. Мотив жіночої постаті з піднятими догори руками, ймовірно є пізнішою еволюцією простого головкастого візерунку^{28,29}.

Варто відмітити, що головкастим візерунком оздоблювали не тільки жіночі та дівочі сорочки, але й чоловічі. Найбільш поширеною модифікацією даного орнаменту, яку найчастіше зустрічаємо саме на вишитих чоловічих сорочках, є наступна. В основі лежить ромб, кож-

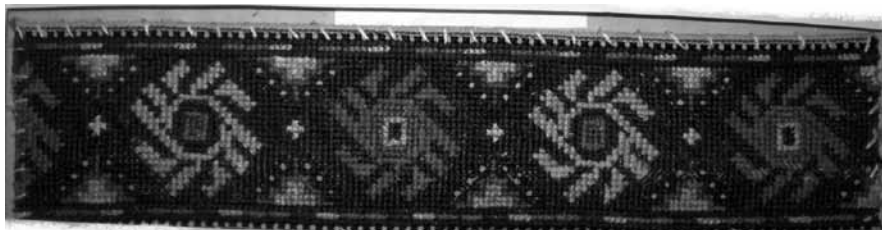

Фото 9. Уставка жіночої сорочки із с. Косівська Поляна Рахівського району. Мотив «свастики».

на сторона якого має відрости, а кути завершуються меншими ромбами з цяткою в середині. Окреслюючи контури цих елементів, чітко прослідковується формування чотирьох головкастих мотивів (берегинь)³⁰.

Одним із найбільш поширених архаїчних мотивів гуцульської вишивки є розета. Вона може мати чотири, шість або вісім загострених чи заокруглених пелюстків. Часто пелюстки однієї розети вишиваються почергово нитками двох та більше кольорів. На багатьох взірцях розета виступає головним мотивом у побудові орнаментальної композиції вишивки. Характерною особливістю восьмипелюсткових розет є те, що пелюстки розмежовані прямим та скісним («на коси») хрестами, які пересікаються («притикаються») (див. *фото 6*). Завдяки прийому пересікання різних видів хрестів утворюються вісім пелюстків. Пря-

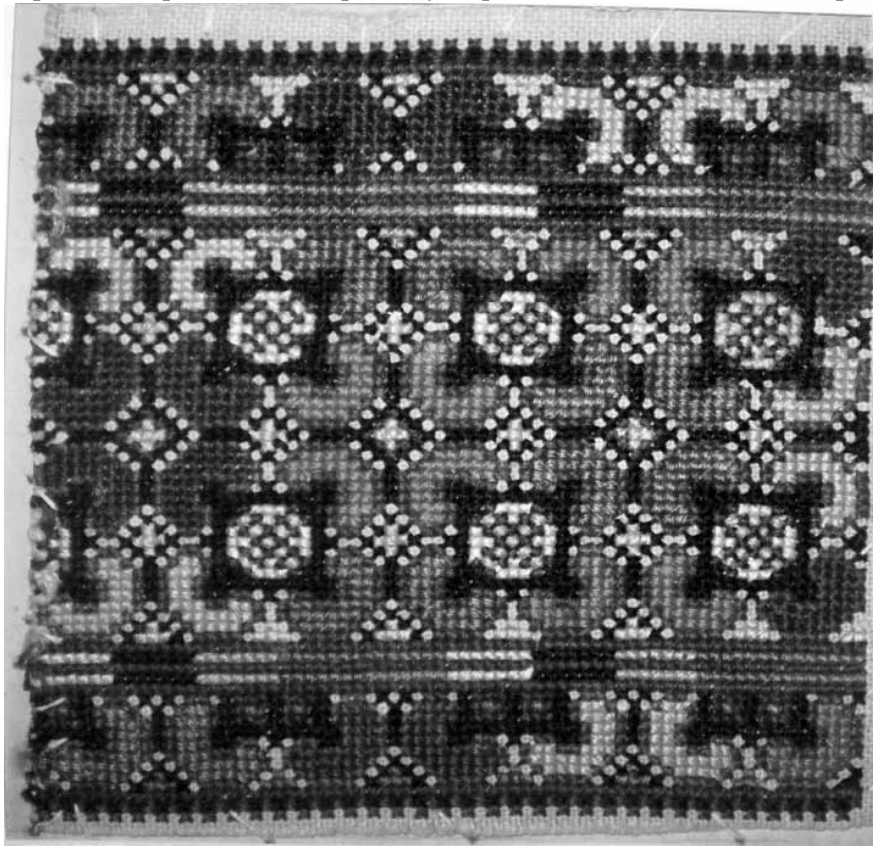

Фото 10. Уставка жіночої сорочки із с. Кобилицька Поляна Рахівського району. Домінуючий мотив – «завитки», що утворюють стилізовані квіти («жучки»).

мий хрест ділить площину розети на чотири частини («пелюстки»), а за допомогою скісного кожна з них у свою чергу поділяється ще на дві. Таким чином утворюється стилізована восьмипелюсткова квітка чи розета. У народі даний мотив отримав досить цікаве трактування. Прямий хрест – це хрест людині від Бога, адже не дарма кажуть, що кожен несе свій хрест. Скісний хрест («на коси») означав, що чоловік вірить у Бога. Існувало й інше тлумачення даного мотиву: прямий хрест – це чоловік, символ чоловічого начала, Сонця; скісний хрест – це жінка («жона»), символ жіночого начала, Місяця. Поєднання цих начал дає всьому життя. Тому, як кажуть старі жінки, «такі взори май бульше шили на сорочках жінок та чоловіків уже замужніх»^{31,32,33,34,35}.

На вишивках початку ХХ ст. зустрічається видозміна традиційної розети. Цьому сприяла творча фантазія невтомних вишивальниць, які прагнули постійного вдосконалення та урізноманітнення своїх витворів. В результаті цього в основі розет вони почали вишивати ромб, вписаний в квадрат. Всі чотири кути квадрата продовжувалися зубчиками, розміщеними попарно. Саме тому даний мотив у народі отримав назву «на звізди з зубчиками» (див. *фото 7*)^{35,36,37}.

Цікавим у гуцульській орнаментиці є використання мотиву напіврозет. Вони вишиваються у два ряди й розділені ламаною лінією («кривулею»). При поєднанні суміжних частин двох розет утворюється стилізована квітка (див. *фото 8*)³⁸.

На багатьох взірцях вишивок із колекції Марії Грицак часто спостерігається зображення символу хреста. У народній вишивці як всього Закарпаття, так і Гуцульщини, зокрема, вишивання хрестикових візерунків є надзвичайно важливим та глибокозмістовним мистецькими явищем. Адже саме вишивки є тим видом народного мистецтва українського народу, які найбільше показують численне розмаїття хрестикових, хрещатих узорів, їх вишуканої прямолінійно-геометричної, перехресної форми.

Беззаперечним є той факт, що хрест завжди займав домінуюче місце в первісних пластах орнаментальної культури. Довго йшов процес, щоб хресний знак став символом віри, щоб хрест, що символізував у

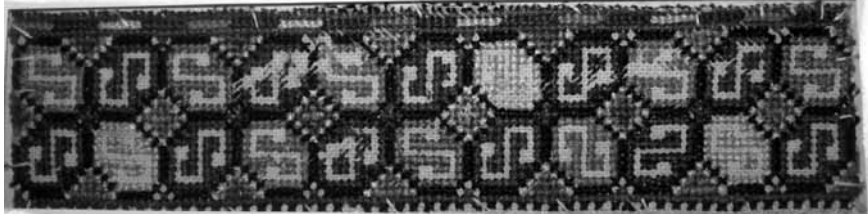

Фото 11. Уставка жіночої сорочки із с. Кобилецька Поляна Рахівського району. Домінуючий мотив – «есовидні мотиви», вписані в пелюстки квіток.

наших предків сонце та вогонь, став символом християнства. Деякі дослідники стверджують, що ще за язичницьких часів хрест вважався надійним оберегом від «чорних сил». Магічність даного знаку пояснювали його орієнтацією на чотири сторони (чотири виміри, чотири пори року, чотири стихії)³⁹. В інших літературних джерелах знаходимо інформацію про те, що хрест був символом єднання води та вогню (світла), де горизонтальна лінія означала жіноче начало, а вертикальна – чоловіче. Вважалося, що хрест, покладений в основу орнаменту ще з язичницьких часів, мав світотворчу, шлюбну та захисну оживляючу функцію⁴⁰.

У вишивці жіночих сорочок гуцулів Рахівщини зустрічаємо зображення одного із варіантів художнього хреста – «свастики». Свастика («сварга») являє собою різновид хреста, але в динаміці, уособлюючи собою рух. Свою назву свастика отримала від санскритського слова «свастья», що трансформувалося у слово щастя. Цікаво, що стародавній

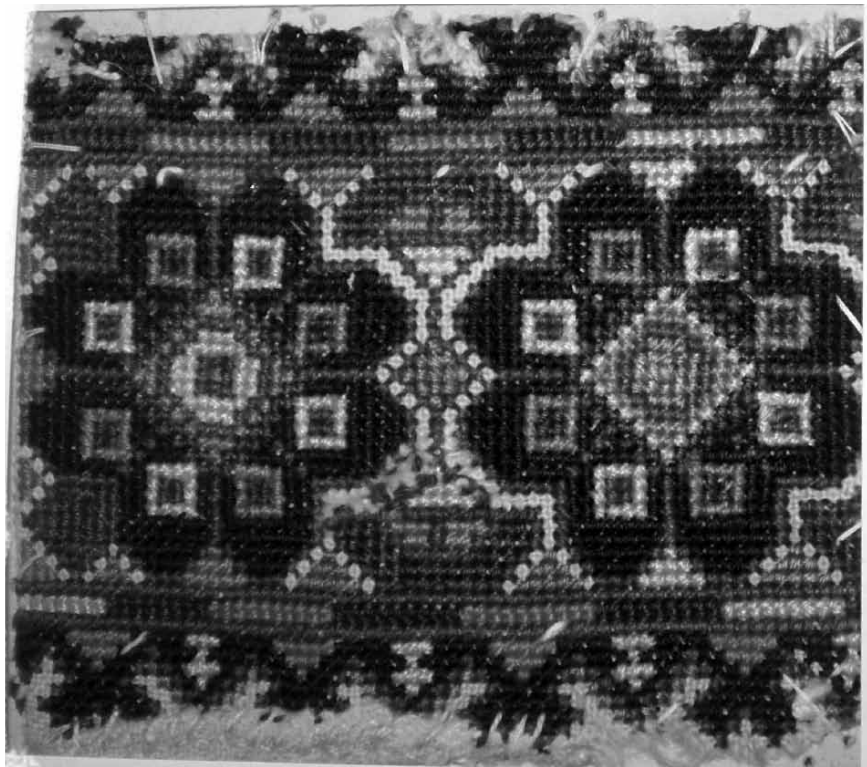

Фото 12. Уставка жіночої сорочки із с. Кобилецька Поляна Рахівського району. Мотив «вісімки» - метаморфоза мотиву «нумери» («глисти»).

китайський ієрогліф «щастя» пишеться у формі свастики. Відростки від хреста спочатку позначали обертальні рухи пристрою для добування вогню, а відколи свастика стала знаком сонця, вони відповідно стали символізувати рух сонця по небу. Водночас для українців свастика найбільш знайома як знак побажання добра, що відвертає нещастя та впливає на народження дітей. Віддавна на Великдень тим, хто не мав дітей, дарували писанки зі свастикою. Тож не дивно, що на сорочках жінок, які мріяли про материнство, вишивали орнаментальні композиції з використанням свастики. Ставлення до свастики як до магічної формули, що сприяє заплідненню та яка здатна оберігати вагітність, виразно вказує на апотропейну функцію знаку сонця. Свастику широко використовували в геометричних орнаментах вишивки наші предки-арії, але в ХХ ст. її скомпрометували фашисти. Проте символи не винні в тому, що стали уособленням зла. До вивчення їх семантики треба ставитися без упередження (*див. фото 9*)^{41,42,43,44,45}.

На взірцях гуцульських вишивок досить поширеними є зображення фігур у формі завиточків. Даний мотив нагадує знак подібності у різних варіаціях. В залежності від розташування завитків в орнаментальній композиції утворюються різноманітні візерунки. Наприклад, на взірці уставки жіночої сорочки даний мотив є домінуючим. Завитки розміщені попарно у чотири ряди, завдяки чому утворюється два ряди стилізованих квітів («жучків») (*див. фото 10*)^{45,47}.

Фото 13. Уставка із с. Кобилецька Поляна Рахівського району. Домінуючий мотив – «коло», «жрук».

Зустрічаються уставки, на яких стилізована квітка «жучок» утворена із чотирьох завиточків, вписана в ромб, що поряд із скісним хрестом є основними мотивами орнаментальної композиції.

С.К. Маковський у своєму дослідженні зазначав, що подібні фігури легко отримуються із квадратів при заокругленні їх кутів. На цю думку наштовхують інші підкарпатські вишивки, в яких меандровий узор перериваючись утворює мотив лежачого S^{48,49}. Есovidні орнаменти – це давні меандрові мотиви, поширені по всій Україні. За їх допомогою вишивали меандрові стрічки, в основі яких і лежав есovidний мотив. Подібні узори, окрім гуцулів, зустрічаються також у долинян поріччя р. Тур'ї (Перечинський район) та марамороських долинян (Тячівський, Хустський райони і села верхів'я р. Боржави в Іршавському районі)⁵⁰.

Найпоширенішим варіантом зображення есovidних мотивів на гуцульських вишивках є «закрутки» («нумери», «глисти»), розміщені в ряд. Інколи есovidні мотиви можуть бути вписані у інші елементи орнаментальних композицій вишивки. Так, на одному із взірців досліджуваної колекції в основі орнаментальної структури лежать розміщені в ряд чотирипелюсткові квітки, кожен пелюсток якої закомпонований есovidними мотивами (див. *фото 11*)^{51,52}.

В орнаментиці вишивок гуцулів Рахівщини спостерігаємо метаморфозу мотиву «нумери» чи «глисти» в солярні, а пізніше у квіткові

Фото 14. Манжети («дудики») чоловічої сорочки. Мотив «меандру» та «гребельки», «гребінці».

знаки. Прикладом можуть служити два взірці вишивки із колекції Марії Грицак. Тут основним мотивом є стилізована квітка із серцевиною у формі ромба та пелюстками, що нагадують вісімки. Половина вісімки й формує мотив лежачого S (див. фото 12)^{53,54}.

Варто відмітити, що мотив вісімки як основний формоутворюючий елемент візерунку часто зустрічається на вишивках великобичківського осередку. Колоритними є уставки, де на стику чотирьох вісімок утворюється прямий хрест, а самі ж вісімки формують скісний хрест. Варіації ж залежать тільки від форми самої вісімки. Вона може бути чи то заокругленою, чи загостреною^{55,56}. В давнину мотив «вісімки» символізував злиття та проникнення двох світів – духовного та матеріального. «Вісімка» виступала символом гармонії, рівноваги всіх речей⁵⁷.

Серед усієї різноманітності орнаментальних мотивів великобичківських вишивок виділяється символ кола (круга). В традиційній культурі закарпатських українців коло має сакральне значення, йому приписувались оберегові та лікувальні властивості. Наприклад, ходіння довкола церкви в релігійні свята, обрядовий обхід обійстя, хати і худоби, ходіння чоловіка довкола жінки при важких пологах. Крім того, коло вважалося символом сонця, неба, символом нескінченності, вічності, довершеності, досконалості, внутрішньої єдності^{58,59}.

Із наявних взірців досліджуваної колекції можемо зробити висновок, що коло не виступає як самостійний елемент орнаментальної композиції. За його допомогою формуються та закомпоновуються внутрішні площини основних елементів орнаменту. Орнаментальна композиція уставок, в яких використовується мотив круга, складається із ромбів з усіченими кутами та скісних хрестів, що послідовно чергуються. Внутрішня площа ромба закомпонована чотирма або дев'ятьма кругами з крапкою («цяткою») чи хрестиком («христятьом») всередині. Між ромбами вишито мотив скісного хреста, що формується за допомогою кругів, аналогічних тим, які вписані в ромб. Обрамленням центральної широкої смуги уставок даного типу служать вузькі смужечки («снурки») та «поверхниці», в яких домінуючими мотивами є «баранячі ріжки» та прості хрестикові рядки (див. фото 13)⁶⁰.

Цікавим є те, що для окреслення контурів улюблених ромбикових візерунків, вишивальниці застосовували меандрові лінії та мотив «грабельки», «гребінці». Ці мотиви зустрічаємо у вишивках манжет («дудиків») чоловічих сорочок (див. фото 14). Побудова орнаментальної композиції тут класична. В її основі лежать ромби з вусиками, на стику яких утворюється скісний хрест. Вусики й незапо-

вна вишивкою площина скісного хреста утворює мотив «грабельки», який символізує промені сонця, дощ, регенеративну енергію⁶¹.

Неможливо оминати увагою й утворення меандрового мотиву в орнаментальній композиції вишивки. Він утворюється шляхом окреслення контурів ромба з відростами («вусиками»). Меандровий мотив є надзвичайно давнім орнаментом. Він зустрічається ще в мистецтві давньої Греції і дістав свою назву від звивистої річки Меандр (нині Мендерес). Цей орнаментальний мотив є виявом філософської думки: «Де початок і де кінець?» Меандровий мотив є символом безкінечності, неперервності і ритмічності руху води, життя та всього світу. Окрім цього даний символ є оберегом від злих сил, які за повір'ям, одного разу потрапивши в цю безкінечну лінію, будуть вічно кружляти по ній і ніколи вже не зможуть зашкодити власнику речі, на якій він зображений^{62,63}.

Цікавими є взірці вишивки великобичківського осередку, в яких домінують стилізовано-рослинні та згеометризовано рослинні мотиви. Основним елементом вишивки взірця манжет із с. Кобилецька Поляна виступає галузка у вигляді ламаної лінії («кривулі»), що складається із згеометризованих квітів, стебел та листочків. Яскравості та насиченості даній вишивці надає кольорова гама: на бордовому тлі вишито різнокольорові квіточки⁶⁴.

Оригінальним вирішенням у побудові орнаментальної композиції вишивки виділяється нагрудник чоловічої сорочки із с. Кобилецька Поляна, де гармонійно поєднані стилізовано-рослинний, згеометризовано рослинний та геометричний орнамент. Центральне місце у вишивці нагрудника займає геометричний орнамент, що утворює

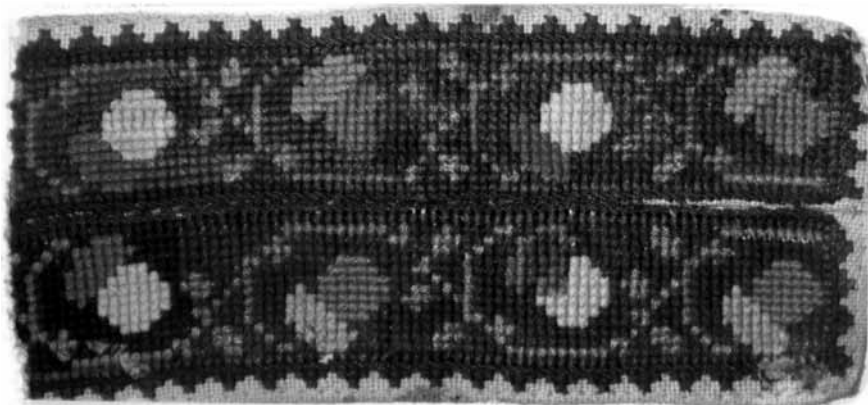

Фото 15. Взірець вишивки дитячої сорочки із с. Кобилецька Поляна. Основний мотиви – «жолуді».

ний за допомогою ромбів з усіченими кутами. Внутрішня площа ромбів закомпонована складною геометричною фігурою, яку формують квадрат, скісний хрест та кружечки. Дану орнаментальну смугу обрамлює рядок із ромбів з усіченими кутами та згеометризованою квіткою всередині. Квітка формується шляхом пересікання прямого та скісного хреста із середхрестям у формі невеликого ромбика. Завершенням орнаментальної структури нагрудника є стилізована рослинна галузка, що складається з великих квіток («руж»), дрібних фіалок та вишитих у формі кривулі стебел з листочками⁶⁵.

Милують око візріці вишивок на манжетах («дудиках») та ошийках дитячих сорочок із с. Кобилецька Поляна. Тут домінуючим мотивом виступає стилізована дубова гілочка із жолудями (*див. фото 15*). Незважаючи на яскравість та насиченість кольорів, такі візерунки виконували не тільки естетичну роль, але й оберегову функцію. Дбайлива мати через прості та лаконічні символи намагалася наділити своїх діточок силою та міцним здоров'ям, як у дуба. Це пояснювалося тим, що на початку ХХ ст. у сільських родинах було багато дітей, однак значна їх кількість помирала у ранньому дитинстві. Саме тому, зрозумілим стає прагнення батьків до того, «щоб усі їх діти були живі та здорові, як жолуді дубові»^{66,67}.

З-поміж великобичківських візріців вишивок досліджуваної нами колекції зустрічаються й такі, де домінує стилізовано-рослинний орнамент. Досить цікавим є візрець вишивки нагрудника чоловічої сорочки із українсько-румунського села Верхнє Водяне. Орнаментальна композиція даного нагрудника складається з трьох смуг, домінуючим мотивом кожної з яких є стилізована галузка з різнокольоровими квіточками («ружами», «косицями»). Можемо припустити, що рослинні мотиви є результатом впливу сусідніх румунських сіл, а також сіл Тересвянської долини, що межують з Рахівщиною (а саме з її великобичківським регіоном), оскільки для гуцулів не був характерним чисто рослинний орнамент⁶⁸.

У вишивці сорочок молодих дівчат та хлопців Закарпатської Гуцульщини поширеним орнаментальним мотивом були сердечка («сирцята»). Привертає увагу нагрудник чоловічої весільної сорочки, центральна орнаментальна смуга якого складається з розміщених в ряд стилізованих квіток з пелюстками у формі сердечок. Пелюстки-сердечка розмежовані між собою за допомогою скісного хреста. Мотивами «серця» насичені й інші орнаментальні смуги даного нагрудника. Вони символізували любов, щастя, радість та добробут^{69,70}.

Отже, народна орнаментика великобичківського осередку Закарпатської Гуцульщини характеризується домінуванням геометричних орнаментальних мотивів. Найбільш поширеними мотивами

на вишивках як обох осередків є наступні: 1) ромбово-крапкові мотиви у різних варіаціях; 2) ромб з виступаючими сторонами («восьмиріг»); 3) ромб з баранячими ріжками («вівчарки», «бочкарки»); 4) варіації розміщення в ряд ромбів та скісних хрестів, що послідовно чергуються; 5) восьмипелюсткова розета; 6) різноманітні варіанти зображення прямого та скісного хрестів; 7) есовидні мотиви («нумери», «глисти»); 8) «головкастий взор» («берегиня»); 9) свастика.

Варто відмітити й той факт, що у вишивці великобичківського осередку окрім геометричного, зустрічаємо також згеометризовано рослинний та стилізовано рослинний орнаменти. Незважаючи на це, геометричні орнаментальні мотиви у вишивці гуцулів Закарпаття залишаються домінуючими. Поширення нових орнаментальних мотивів внаслідок поглиблення сусідських взаємозв'язків з румунськими та українсько-румунськими селами, долинянами Тересвянської долини, істотно не вплинуло на народну традиційну вишивку.

З повною впевненістю можна сказати, що талановиті майстрині-вишивальниці досліджуваного осередку, творячи чудові візерунки, намагались показати на полотні своє ставлення до життя, віру в Бога. Вони вкладали у вишивку не лише професійні вміння, але й душу, завдяки чому на світ з'являлись справжні витвори мистецтва.

Тож нам, досліджуючи традиційну народну вишивку, необхідно й далі продовжувати розпочату справу, щоб з'ясувати для себе та для прийдешніх поколінь які ж думки-заклинання вкладалися в орнамент вишивок? Адже надзвичайно багато нерозвіданих таємниць несе в собі «полотняний» фольклор.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Шандро М. Гуцульські вишивки. Чернівці: Букрек, 2005. – 104 с.
2. Тиводар М.П. Етнографічне районування українців Закарпаття (за матеріалами традиційної культури другої половини XIX – першої половини XX ст.. // *Carpathica*. Карпатика. Випуск 6: Етнічні та історичні традиції населення Українських Карпат кінця XVIII–XX ст. Ужгород, 1999, Вип. 6. С. 4-64.
3. Пилип Р.І. Локальні особливості одягової вишивки Закарпатської Гуцульщини // Науковий збірник Закарпатського музею народної архітектури та побуту. Ужгород, 2005. Вип.1. С. 97-104.
4. Захарчук-Чугай Р.В. Українська народна вишивка: західні області УРСР. Київ, 1988. 191 с.
5. Шпала Ф. Подкарпатские вышивки. Гуцульское вышивание на низину и другие. Прага, 1920. 24 с.

6. Польові матеріли зібрані у селах Рахівського району // Архів автора.
7. *Парлаг М.* Народні вишивки Закарпаття // Народна творчість та етнографія. 1972. № 4. С. 46-49.
8. *Захарчук-Чугай Р.В.* Вказана праця.
9. *Шпала Ф.* Вказана праця.
10. *Білан М.С., Стельмащук Г.Г.* Український стрій. Львів, 2000. - 326 с.
11. *Парлаг М.І.* Масове вишивання на сорочках закарпатських народних узорів в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. // Фонди Закарпатського музею народної архітектури та побуту.
12. *Маслова Г.С.* Орнамент русской народной вышивки как историко-этнографический источник. М.: Наука, 1978. – 220 с.
13. *Федорчук О.* Українські народні прикраси з бісеру Львів: Свічадо, 2007. – 120 с.
14. Фонди Закарпатського музею народної архітектури та побуту, інвентарний номер (далі ФЗМНАП ІН. – Е: 12417/281.
15. Польові матеріли зібрані у селах Рахівського району // Архів автора.
16. ФЗМНАП ІН Е: 12343/222.
17. ФЗМНАП ІН Е: 12343/222.
18. ФЗМНАП ІН Е: 12382/246.
19. ФЗМНАП ІН Е: 12417/281.
20. ФЗМНАП ІН Е: 12527/376.
21. ФЗМНАП ІН Е: 12576/425.
22. Польові матеріли зібрані у селах Рахівського району // Архів автора.
23. Польові матеріли зібрані у селах Рахівського району // Архів автора.
24. ФЗМНАП ІН Е: 12417/281.
25. *Крутенко Н.* Українські обереги: традиції і сучасність // Образотворче мистецтво. 1991. №3. С. 2-12.
26. *Рыбаков Б.А.* Древние элементы в русском народном творчестве // Советская этнография. 1948. №1. С. 90-106.
27. *Рыбаков Б.А.* Язычество Древней Руси. М.: Наука, 1988. – 784 с.
28. ФЗМНАП ІН Е: 12417/281.
29. Польові матеріли зібрані у селах Рахівського району // Архів автора.
30. ФЗМНАП ІН Е: 12527/376.
31. ФЗМНАП ІН Е: 12378/242.
32. Польові матеріли зібрані у селах Рахівського району // Архів автора.
33. *Мельничук Ю.* Семантика українських вишитих рушників. Семантика чисел // Народне мистецтво. 2005. № 1-2. С. 59-65.
34. *Сологуб Т.Я.* Орнаментальні мотиви гуцульської народної вишивки Закарпаття кінця ХІХ – першої половини ХХ ст. (на прикладі взірців вишивки сіл ясінянського та богданського осередків, з колекції Марії Грицак). Архів Закарпатського музею народної архітектури та побуту.
35. ФЗМНАП ІН Е: 12343/222.

36. ФЗМНАП ІН Е: 12378/242.
37. *Парлаг М.І.* Вказана праця // Фонди Закарпатського музею народної архітектури та побуту.
38. ФЗМНАП ІН Е: 12630/479.
39. *Крутенко Н.* Вказана праця // Образотворче мистецтво. 1991. № 3. С. 2-12.
40. *Коцур Н.М.* І на тім рушникові. Методичний посібник. Донецьк, 2007. – 34 с..
41. Польові матеріали зібрані у селах Рахівського району // Архів автора.
42. *Манько В.* Українська народна писанка / В. Манько. – Львів: Свічадо, 2005. – 41 с..
43. *Мельничук Ю.* Семантика українських вишитих рушників. Семантика чисел // Народне мистецтво. 2005. № 1-2. С. 59-65.
44. *Пилип Р.І.* Орнаментальні мотиви традиційної народної вишивки українців Закарпаття кінця ХІХ – першої половини ХХ ст. // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія. Ужгород: Говерла, 2008. Вип. 21. С. 154-166.
45. *Федорчук О.* Вказана праця.
46. ФЗМНАП ІН Е: 12382/246.
47. *Богуславская И.Я.* Художественные особенности русской народной вышивки с геометрическим орнаментом (ХІХ – ХХ вв.. / И.Я. Богуславская // Советская этнография. – 1982. – №1. – С. 101-112.
48. ФЗМНАП ІН Е: 12343/222.
49. *Маковський С.К.* Народное искусство Подкарпатской Руси Прага: Пламя, 1925. – 155 с.
50. *Пилип Р.І.* Вказана праця // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія. Ужгород: Говерла, 2008. Вип. 21. С. 154-166.
51. ФЗМНАП ІН Е: 12380/244.
52. ФЗМНАП ІН Е: 12382/246.
53. ФЗМНАП ІН Е: 12377/241.
54. ФЗМНАП ІН Е: 12381/245.
55. ФЗМНАП ІН Е: 12381/245.
56. ФЗМНАП ІН Е: 12383/247.
57. *Мельничук Ю.* Вказана праця // Народне мистецтво. 2005. № 1-2. С. 59-65.
58. *Пилип Р.І.* Вказана праця // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія. Ужгород: Говерла, 2008. Вип. 21. С. 154-166.
59. Словник символів культури України. Київ: Міленіум, 2005. 351 с.
60. ФЗМНАП ІН Е: 12381/245.
61. *Коцур Н.М.* Вказана праця. Донецьк, 2007. – 34 с.
62. ФЗМНАП ІН Е: 12312/191.
63. *Коцур Н.М.* Вказана праця. Донецьк, 2007. – 34 с.

64. ФЗМНАП ІН Е: 12348/227.
65. ФЗМНАП ІН Е: 12371/235.
66. ФЗМНАП ІН Е: 12350/229.
67. Польові матеріали зібрані у селах Рахівського району // Архів автора.
68. ФЗМНАП ІН Е: 12499/348.
69. ФЗМНАП ІН Е: 12389/253.
70. *Чорновський О.* Нові елементи та тематичні мотиви в орнаменті українських народних тканин // Народна творчість та етнографія. 1965. № 1. С. 35- 40.

ЕДИНЬЙ КНИЖНЬЙ интернет-магазин

Первый тематический книжный магазин по истории Юго-Западной Руси. Высылаем каталог по почте и поможем с приобретением мелкооптовых партий книг.

Книги в наличии:

- Ульянов Н. Происхождение украинского сепаратизма
- Русская Галиция и «мазепинцы»
- Сидоренко С. Украина - тоже Россия
- Чуев С. Украинский Легион
- Геровский Г. Язык Подкарпатской Руси
- Аристов Ф. Литературное развитие Подкарпатской Руси
- Поп И. Энциклопедия Подкарпатской Руси
- Журнал «Русин» и многое другое...

Совместный проект сайтов «Единая Русь» (www.edrus.org), «Украинские страницы» (www.ukrstor.com) и «Малорусской народной исторической библиотечки» (mnib.malorus.org).

Адрес магазина в Интернете: <http://magazin.malorus.org>
e_mail: magazin@malorus.org Тел.: +7 (903) 53 44 218

Адрес: Россия 109028 Москва. До востребования.

Предъявителю ОЗП 5 ІН 1196995